

Методика викладання історії: необхідність оновлення

Віктор Вашкевич,

кандидат історичних наук,
докторант Інституту вищої освіти
АПН України

Трансформація історичної освіти є однією з провідних складових модернізації української освітянської справи у відповідності з потребами практики, розвитку сучасної науки, підвищення політичної культури громадян. І цим проблемам нині надається значна увага. Та якщо змістові лінії отримали більш-менш належне обґрунтування [1; 5; 9; 7; 8], то методичний бік справи все ще лишається занедбаним. Історія викладається так, як і в минулі десятиріччя, що суттєво знижує рівень засвоєння учнями й студентами історичного знання.

Потреба створення нової системи викладання історичних дисциплін, зокрема, такого предмета, як українська історія, є справою необхідною – без цього марно буде й говорити про підвищення політичної культури широких кіл населення. „На жаль, донедавна учні середніх шкіл, наприклад, протягом тривалих років мали задовольнятися лише фрагментарним ознайомленням з багатою історією України, що включалася до загального курсу історії СРСР. Шкільний предмет вітчизняної історії так і називався „Історія СРСР і УРСР”, а з 1973 року адміністративно-командні органи республіки волонтаристськими методами змінили його назву на „Історія СРСР”. Відбулося також скорочення в загальному обсязі цього курсу матеріалу з історії України. Припинилося й видання відповідних посібників та підручників. У навчальному плані з курсу історії СРСР фактично лише у 7 класі на вивчення історії України було виділено додатково 17 годин. Не кращим був стан викладання цього предмета і в інших освітянських установах,” – зазначає О. Антонюк [2, с. 85]. Нині, згідно з рішенням міністерства освіти і науки України, у загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах, середніх спеціальних закладах курс історії України викладається як окремий предмет. Зростає кількість шкіл і класів з

поглибленим вивченням історії.

По-новому почали діяти кафедри історії України на історичних факультетах університетів та інститутів, де „організована розширена спеціалізація студентів з історії України, збільшено чисельність аспірантури. Курси й спецкурси з історії України читаються на гуманітарних, прикладних та технічних факультетах університетів, інших вузів” [2, с. 85].

Водночас впровадження нової методики викладання історії у середній школі значно залежить від типу уроку, який обирається викладачем. Основними ж серед них є такі, як вивчення нового матеріалу, закріплення знань, умінь та навичок, перевірка й облік набутих знань, аналіз контрольних робіт, узагальнення і систематизація вивченого, повторення теми, розділу тощо. Для кожного типу уроку притаманна своя методика. Її оновлення має враховувати передбачення оптимального варіанту структури уроку історії, науково обгрунтовану організацію його змісту, правильний вибір методів і прийомів роботи, засобів організації навчальної діяльності учнів, систему завдань, що забезпечують міцне засвоєння знань, формування умінь та навичок [13; 16].

Не менш нагальним є запровадження викладання історії у вищих навчальних закладах. Навчальний процес є основним джерелом формування історичної свідомості молоді. На це звертають увагу такі дослідники, як П. Кравченко, В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко, В. Кремень, В. Огнев'юк, інші вчені й організатори освіти. Йдеться, насамперед, про викладання історії у ВНЗ. Саме воно забезпечує цілісне ставлення молоді і студентів до історичного процесу, формує структуроване історичне знання, сприяє „зануренню студентів в історію”, має ціннісний характер. Цьому ж сприяє вивчення студентами історії інших наук (природничих і гуманітарних), де простежуються імена, факти, події, які є невід’ємною складовою розвитку загальної історії культури народу. Загалом у ВНЗ України цей блок навчання організований досить пристойно. І за змістом, і за кількістю годин він посідає помітне місце в структурі підготовки бакалавра, спеціаліста, магістра.

Але й тут не обходиться без серйозних недоліків. Нерідко викладання історії у ВНЗ дублює відповідний шкільний курс. Суттєвого приростання знання не спостерігається. Відтак студент втрачає до історії інтерес. Його історична свідомість, скоріш, розрихлюється, аніж кристалізується в нову якість.

Історичне знання, оцінки, висновки, які делегуються студенту через викладання історичних дисциплін, повинні мати „характер прирощування”. До того ж, викладання цих дисциплін у ВНЗ має носити діалогічний характер у формі: а) діалогу студента з викладачем-істориком; б) діалогу студента з навчальним підручником; в) діалогу

студента з своєю історичною пам'яттю, сформованою в школі і оновлюваною в процесі вивчення історії у ВНЗ; г) діалогу студента з соціально-історичним досвідом, що існує у формі соціальних стереотипів, масової свідомості, суспільно-побутових міфологем тощо.

Потребує оновлення методика викладання історичних дисциплін. Особливо в контексті впровадження особистісного підходу та залучення інформаційних технологій. Значно активніше мають використовуватися Інтернет-технології.

Ніби всі це розуміють, однак історична частина знання при викладанні багатьох дисциплін скорочується. Історія фізики, хімії, географії, математики, соціології, психології тощо майже не викладаються або подаються фрагментарно, особливо в частині їх українознавчого контексту. Це (хай мимоволі) формує своєрідну меншовартість історичної свідомості студентів. Тим часом, історія української науки, культури і соціальної практики є органічною складовою світової історії. Причому, в ній вона виступає далеко не Попелюшкою. Актуальним завданням у цьому сенсі є оновлення змісту всіх курсів у ВНЗ, проведення додаткових науково-педагогічних розвідок у царині вітчизняної науки, „переведення” їх результатів у навчально-виховний процес.

У викладанні історії необхідно сміливіше запозичувати як передовий вітчизняний досвід, так і досвід інших країн. При цьому треба враховувати, що значний обсяг навчального матеріалу студентам доводиться опрацьовувати самостійно. У зв'язку з цим особливо актуальним стає перехід до активних методів навчання, високий ступінь гнучкості й адаптивності яких дозволяє ефективно використовувати їх у різних ситуаціях навчального процесу у ВНЗ. Безперечно, такий процес має обов'язково базуватися на обґрунтованому поєднанні різних методів і прийомів. При відносному пріоритеті активних методів на заняттях з історії мають посісти належне місце і лекції, і семінарські заняття, і самостійна робота над книгою, і вивчення передового досвіду, і, звичайно, індивідуальна практична робота студентів. Тільки органічна єдність усіх методів навчання забезпечує навчальному процесові необхідну універсальність і продуктивність, робить його справді проблемним за змістом та ефективним за формою [18; 14].

Нові методики викладання історії у ВНЗ обов'язково мають спиратися на активні методи і форми навчання, які найбільше задовольняють потребу студентів у самонавчанні та самовдосконаленні. Такі методи і форми поширюються на досить велику групу прийомів і способів проведення теоретичних і практичних занять з історії. Це і проблемно-пошукові завдання до кожної семінарської теми, які спрямовують студентів на поглиблене вивчення історії, і наукові реферати, що націлюють студентський пошук на самостійне вивчення минулого, і розробка відповідно до теми курсу історії (з урахуванням профілю

факультету) типів семінарських занять, методів і прийомів активізації роботи студентів на них. Але серед власне активних методів, які доцільно використати у нових методиках викладання історії у ВНЗ, треба особливо виокремити такі, як аналіз конкретних ситуацій, розв'язування проблемних завдань, ділові (операційні та імітаційні) ігри, індивідуальні практикуми, „круглі столи” тощо [3; 17].

При використанні цих методів бажаним є обговорення зі студентами питань, що стосуються типу, форм і методів проведення практичного заняття з історії, розподіл між ними різних ролей (пропонента, опонента, рецензента, експерта тощо). Це не тільки підвищує відповідальність студентів за проведення заняття, але й сприяє набуттю ними знань і навичок самостійної роботи та вирішення організаційних проблем. Досить результативними є такі прийоми активізації роботи студентів, як самостійне формування проблемних питань доповідачеві, аналіз на основі засвоєного понятійного апарату актуальних проблем історичної науки, постановка і обговорення в рамках теми семінарського заняття питань, що хвилюють самих студентів, у вирішенні яких вони найбільш зацікавлені. Усе це розвиває у студентів творчий підхід до вивчення, висвітлення і засвоєння питань відповідної теми семінару.

Водночас необхідно відзначити певну інертність частини студентів у використанні активних форм і методів організації самостійної роботи. Досвід викладання історії свідчить, що деякі студенти вважають заняття з впровадженням активних форм і методів навчання важчими, ніж заняття, що проводяться за традиційними методами. Адже активізація роботи студентів на практичних заняттях з історії потребує набагато більшого витрачання зусиль і при підготовці, і під час проведення самих занять. Саме тому з інтересом сприймають нові, активні форми і методи навчання більш підготовлені студенти і, навпаки, скептично ставляться до них ті, що не люблять витрачати зусилля для поглибленого вивчення історії [4; 20, с. 46 - 51]. Це ставить перед викладачами додаткові завдання з подальшої активізації роботи студентів на практичних заняттях.

Треба зауважити також, що перехід до нової методики викладання історії у середніх і вищих навчальних закладах вимагає забезпечення відповідною навчально-методичною літературою. Тому найближчим часом слід підготувати й видрукувати методичні посібники з викладання історії України в середній загальноосвітній школі, історичного краєзнавства для історичних факультетів педінститутів та університетів, джерелознавства історії України тощо.

Злободенною проблемою вдосконалення історичної освіти молоді залишається індивідуалізація навчання історії. Адже саме індивідуалізація, відповідно до нової концепції освіти в Україні, має стати засобом найбільш повного і раціонального розкриття можливостей кожної особистості. У зв'язку з цим для зарубіжної і вітчизняної

педагогіки характерним стало створення систем індивідуалізованого навчання, тобто таких систем організації навчального процесу, що враховують особливості учня, організують його індивідуальне просування за навчальною програмою. Сучасний „західноєвропейський підхід до індивідуалізації навчання полягає у створенні груп із різним рівнем навчальних завдань та індивідуалізованим темпом пізнавального просування. Так звана практика малих груп широко застосовується в організації навчального процесу середніх шкіл Англії. Індивідуалізація навчання тут означає відмову від горизонтального групування за віком і створення навчальних груп за рівнем підготовки та успішності з окремих предметів з гнучкими переходами із групи в групу в залежності від виду навчальної роботи та освітніх можливостей учня” [19, с. 60].

Досвід індивідуалізації навчання у вітчизняній середній школі свідчить, що під час індивідуалізованого навчального процесу відбувається розшарування учнів на різні підгрупи за своїми навчальними можливостями підгрупи. Те, що не застосовується стійкого формалізованого поділу таких підгруп, може лише пом'якшити, але не усунути розшарування. Цьому процесуальному розшаруванню відповідає змістове, що, зрештою, обумовлює різницю у навчальних результатах. Отже, індивідуалізація навчання може непомітно переростати в його незаплановану на початковому етапі диференціацію, залишаючись при цьому у межах спільних освітніх цілей [6; 10; 11].

Важливою передумовою для засвоєння історичного знання учнями є пробудження у них інтересу до змісту навчального матеріалу, позитивного ставлення до навчання. Треба, щоб учні не тільки були зацікавлені тією інтелектуальною роботою, яку треба виконати з метою реалізації того чи іншого завдання пізнавального характеру, але й прагнути при цьому набути певних умінь та навичок. Для цього вчителю історії необхідно підібрати і систематизувати відповідний матеріал, організувати роботу над ним так, щоб не знижувалася інтелектуальна діяльність школярів. При такому ставленні до роботи учитель, поступово ускладнюючи завдання, виховує у школярів упевненість у собі, забезпечує неухильне просування дітей, які відстають у навчанні, до рівня середніх і кращих школярів. Тому при підготовці до уроків вчителю історії необхідно продумати навантаження для кожного учня залежно від його розвитку і здібностей, ставити такі індивідуальні завдання, які можуть викликати інтерес як у кращих учнів, так і у тих, хто відстає. У зв'язку з цим на сучасному етапі пошуки нових форм індивідуалізації навчання здійснюються у рамках всебічного стимулювання здібностей кожного, хто навчається, з урахуванням його інтересів, мотивів, різниці в інтелектуальній, емоційно-вольовій, дієво-практичній сферах [15; 12, 3-21; 19, с. 59 – 62]. Ці пошуки спрямовані на вироблення такої моделі навчального процесу, яка б забезпечувала кожній особистості досягнення

основних цілей навчання, підводячи до єдиного, чітко заданого рівня оволодіння знаннями та навичками.

Усі заходи, спрямовані на вдосконалення історичної освіти молоді, мають піднести її на якісно новий рівень. Сучасна освіта має стати демократичною, гуманізованою, спрямованою на вирішення завдань розбудови української держави. Демократизація, індивідуалізація та гуманізація історичної освіти повинні дати молоді більший ступінь свободи, дозволять зробити усвідомлений вибір шляху самореалізації у складному світі, що постійно змінюється. При цьому не слід забувати, що вдосконалення історичної освіти відбувається в ринкових умовах розвитку економіки, що вимагає істотних змін державної освітньої політики на тому чи іншому етапі її реалізації, постійного її корегування тощо. Як би складно не відбувався цей процес, важливо лише, щоб при цьому було збережено доступність освіти для різних категорій громадян та її найвищу якість.

Література:

1. **Андрущенко В. П.** Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. – 2001. – № 1.
2. **Антонюк О. В.** Деякі питання формування історичної самосвідомості українського народу // Укр. історичний журнал. 1993. №11 – 12.
3. **Балаев А. А.** Активные методы обучения. – М.: Профиздат, 1986.
4. **Гузик М. П.** Учить учиться. – М., 1981.
5. **Згуровський М.** Проблеми і перспективи [розвиток системи освіти в Україні] // Рідна школа – 1997. – №3 – 4.
6. **Ильин Е. Н.** Рождение урока. – М.: Педагогика, 1986.
7. **Клімова Г. П.** Освіта і цивілізація. – Х., 1996.
8. **Кремень В.** Модернізація освіти – важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України // Вісник НАН України. – 2001. – №3 та ін.
9. **Литвин В.** Українська культура й освіта в контексті суспільних трансформацій // Урядовий кур'єр. – 2002. – 24 вересня.
10. **Махмутов М. И.** Современный урок. – М.: Пед-ка, 1981.
11. **Мирошниченко И. П.** Преподавание истории древнего мира по системе В. Ф. Шаталова // Преподавание истории в школе, 1990. № 4 та ін.
12. Образование в конце XX века (материалы „круглого стола”) // Вопросы философии, 1992. №9.
13. **Озерский И. З.** Начинающему учителю истории. Из опыта работы – М., 1989.
14. Орієнтовний зміст виховання в національній школі. Методичні

рекомендації / Заг. ред. С. Коваленко. - К., 1996.

15. **Падалка О. С., Нісімчук А. М., Смолюк І. О., Шпак О. Т.** Педагогічні технології. - К., 1995.

16. **Підласий І. П.** Як підготувати ефективний урок. Книга для вчителя. - К., 1989.

17. **Поташник М. М.** Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт. - К.: Рад. шк., 1988.

18. Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної діяльності. Збірник наукових статей / За заг. ред. А. Капської. - К., 1996.

19. **Рибак О.** Індивідуалізоване навчання у зарубіжній школі // Мандрівець. Освітнянський журнал, 1994, серпень.

20. **Щукина Г. И.** Исследование проблемы активизации учебно-познавательной деятельности // Сов. педагогика, 1983. №11.